

BAYRAM TUSHUNCHASINING TIL VA MADANIYATDAGI O'RNI
(ingliz va o'zbek tillari misolida)

To'rayev Humoyuddin Odil o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: Mukumov Maxmud Xudayberdiyevich

f.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada "bayram" tushunchasining til va madaniyatdagi o'rni ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida qiyosiy-lingvistik hamda lingvomadaniy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda bayram nomlari, bayram bilan bog'liq leksik birliklar, frazeologizmlar va diskursiv vositalarning madaniy semantikasi o'rganiladi. Bayram tushunchasining jamiyat hayotidagi ijtimoiy, tarixiy va aksiologik ahamiyati til birliklarida qanday aks etishi real matnlar, ommaviy axborot vositalari va nutqiy amaliyot misolida yoritiladi. Tadqiqot natijalari bayram fenomeni ingliz va o'zbek madaniyatlarida umumiy universallar bilan bir qatorda milliy-madaniy xususiyatlarga ham ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: bayram, lingvomadaniyat, madaniy semantika, qiyosiy tilshunoslik, ingliz tili, o'zbek tili, diskurs.

KIRISH

Bayram tushunchasi insoniyat madaniyatining eng qadimiy va barqaror fenomenlaridan biri hisoblanadi. Bayramlar jamiyat hayotida muhim ijtimoiy, madaniy va ma'naviy vazifalarni bajarib, insonlarning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va tarixiy xotirasini aks ettiradi. Har bir xalqning bayramlari uning milliy o'ziga xosligi, tarixiy taraqqiyoti va madaniy an'analari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ushbu bog'liqlik eng avvalo til orqali namoyon bo'ladi.

Til bayram tushunchasini ifodalashda asosiy vosita bo'lib, bayram nomlari, bayramga oid leksika, metaforalar va frazeologik birliklar orqali madaniy ma'nolarni kodlaydi. Shu bois bayram tushunchasini lingvistik nuqtayi nazardan o'rganish nafaqat til tizimini, balki madaniyatning ichki mexanizmlarini ham anglash imkonini beradi. Lingvomadaniyatshunoslikda bayramlar madaniy belgilar (cultural symbols) sifatida qaralib, ularning semantik qatlamlari jamiyat qadriyatlari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi.

Ingliz va o'zbek tillari misolida bayram tushunchasining qiyosiy tahlili alohida ilmiy ahamiyatga ega. Chunki ushbu ikki til va madaniyat turli tarixiy, diniy va ijtimoiy sharoitlarda shakllangan bo'lib, bayramlarga bo'lgan munosabat va ularning til orqali ifodalanishida sezilarli farqlar mavjud. Ingliz tilida bayramlar ko'pincha diniy, tarixiy yoki ijtimoiy hodisalar bilan

bog'liq bo'lsa, o'zbek madaniyatida bayramlar jamoaviylik, tabiat bilan uyg'unlik va an'anaviy qadriyatlar bilan chambarchas aloqador hisoblanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida bayram tushunchasi ham muayyan o'zgarishlarga duch kelmoqda. Ayrim bayramlar xalqaro miqyosda nishonlanib, turli madaniyatlarda yangi semantik qatlamlarga ega bo'lmoqda. Natijada bayram leksikasi tillararo o'zaro ta'sirga kirishib, yangi til birliklari va diskursiv shakllarni yuzaga keltirmoqda. Bu holat bayram tushunchasini zamonaviy lingvistik va madaniy jarayonlar nuqtayi nazardan qayta ko'rib chiqish zaruratini tug'diradi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda bayram tushunchasi ingliz va o'zbek tillari misolida qiyosiy-lingvomadaniy jihatdan tahlil qilinadi. Avvalgi tadqiqotlarda bayramlar ko'proq etnografik yoki sotsiologik aspektida o'rganilgan bo'lsa, ushbu ishda ularning til birliklarida aks etishi asosiy tadqiqot obyektiga aylantiriladi. Tadqiqot real til materiallari va madaniy faktlarga tayanib olib boriladi.

Maqolaning asosiy maqsadi — bayram tushunchasining ingliz va o'zbek tillarida qanday lingvistik vositalar orqali ifodalanishini aniqlash, ushbu ifodalarning madaniy mazmunini ochib berish hamda umumiy va milliy xususiyatlarni qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bayram tushunchasi gumanitar fanlarda, xususan, madaniyatshunoslik, antropologiya va sotsiologiyada keng tadqiq etilgan. Tilshunoslikda esa bayramlar ko'proq lingvomadaniy konsept sifatida o'rganilib, ularning til birliklarida ifodalanishi madaniy semantika bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Tadqiqotchilar bayramlarni jamiyatning aksiologik tizimini aks ettiruvchi muhim madaniy belgilar sifatida baholaydilar.

Lingvomadaniyatshunoslik yondashuviga ko'ra, bayram tushunchasi til orqali shakllangan va mustahkamlangan konsept bo'lib, u milliy mentalitet, tarixiy tajriba va diniy qarashlar bilan uzviy bog'liqdir. Bayram nomlari, ularga oid leksik birliklar va ramziy ifodalar til tizimida barqaror semantik maydon hosil qiladi. Ushbu maydon orqali jamiyat a'zolari bayramning mazmunini anglaydi va uni ijtimoiy amaliyotda namoyon etadi.

Ingliz tilshunosligida bayram diskursi ko'pincha ijtimoiy identitet, tarixiy xotira va madaniy marosimlar bilan bog'liq holda o'rganiladi. Tadqiqotlarda bayram nomlarining metaforik va pragmatik jihatlari, ommaviy axborot vositalarida bayramlar qanday tasvirlanishi tahlil qilinadi. Bayram leksikasi ingliz tilida ko'pincha pozitiv emotsiyalar, hordiq va ijtimoiy birlik g'oyalari bilan bog'lanadi.

O'zbek tilshunosligida esa bayram tushunchasi asosan milliy an'analar, urf-odatlar va marosimlar bilan aloqador holda tadqiq etilgan. Bayramlar o'zbek madaniyatida jamoaviylik, mehr-oqibat va tabiat bilan uyg'unlik ramzi sifatida talqin qilinadi. Biroq ingliz va o'zbek

tillarida bayram tushunchasining qiyosiy-lingvistik tahliliga bag'ishlangan tadqiqotlar hali yetarli darajada emas.

Shu sababli mazkur tadqiqot mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, bayram tushunchasini ikki xil til va madaniyat kontekstida tizimli va empirik asosda o'rganishni maqsad qiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot bayram tushunchasining ingliz va o'zbek tillarida til va madaniyat kesishmasida qanday shakllanishi va ifodalanishini aniqlashga qaratilgan qiyosiy-lingvistik tadqiqot sifatida olib borildi. Tadqiqot metodologiyasi sifat va miqdoriy tahlil elementlarini uyg'unlashtirgan kompleks yondashuvga asoslandi. Bu yondashuv bayram leksikasini faqat tavsiflash bilan cheklanmasdan, uning madaniy mazmuni va diskursiv funksiyalarini ochib berish imkonini berdi.

Empirik material sifatida 2020–2024-yillar oralig'ida shakllantirilgan lingvistik korpusdan foydalanildi. Korpusga ingliz va o'zbek tillaridagi yozma va og'zaki manbalardan jami 300 dan ortiq real til birliklari kiritildi. Ushbu materiallar quyidagi manbalardan to'plandi:

- ommaviy axborot vositalarida bayramlarga bag'ishlangan maqolalar;
- rasmiy tabrik nutqlari va bayram munosabati bilan e'lon qilingan murojaatlar;
- badiiy asarlar va publitsistik matnlar;
- ijtimoiy tarmoqlarda bayram diskursi doirasidagi post va izohlar.

Tadqiqotda bir nechta asosiy tahlil usullari qo'llanildi. Leksik-semantik tahlil yordamida bayram tushunchasini ifodalovchi so'zlar, iboralar va metaforalar aniqlanib, ularning semantik maydoni belgilandi. Qiyosiy tahlil orqali ingliz va o'zbek tillaridagi bayram leksikasining umumiy va farqli jihatlari taqqoslandi. Diskursiv tahlil esa bayram tushunchasining turli nutqiy vaziyatlarda qanday pragmatik vazifalarni bajarishini aniqlashga xizmat qildi.

Shuningdek, lingvomadaniy tahlil asosida bayram tushunchasining madaniy kodlari, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy identitet bilan bog'liqligi o'rganildi. Statistik umumlashtirish bosqichida bayramga oid leksik birliklar tematik guruhlariga ajratilib, ularning qo'llanish chastotasi hisoblab chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari bayram tushunchasi ingliz va o'zbek tillarida o'ziga xos lingvistik va madaniy xususiyatlarga ega ekanini ko'rsatdi. Tahlil natijasida bayram leksikasi har ikki tilda bir nechta asosiy semantik guruhlariga ajralishi aniqlandi.

Birinchi guruh diniy va an'anaviy bayramlarga oid leksikadan iborat bo'lib, u ingliz tilida diniy tarix va xristian madaniyati bilan bog'liq birliklarni, o'zbek tilida esa diniy va milliy an'analarni ifodalovchi so'zlarni o'z ichiga oladi. Ushbu guruh korpusning taxminan 38 foizini tashkil etdi.

Ikkinchi guruh ijtimoiy va davlat bayramlariga oid leksika bo'lib, u ingliz tilida tarixiy voqealar va milliy birlik g'oyalari, o'zbek tilida esa mustaqillik, mehnat va jamoaviy qadriyatlarni ifodalaydi. Bu guruh umumiy materialning 31 foizini tashkil qildi.

Uchinchi guruh emotsional-ekspressiv birliklardan iborat bo'lib, bayram kayfiyati, quvonch, birdamlik va umid kabi tushunchalarni ifodalaydi. Ushbu guruh har ikki tilda faol bo'lib, ayniqsa tabrik nutqlari va ommaviy diskursda keng qo'llanilishi aniqlandi. Uning ulushi 21 foiz atrofida bo'ldi.

To'rtinchi guruh metaforik va ramziy ifodalardan tashkil topdi. Bu guruh ingliz tilida ko'proq abstrakt va individualistik obrazlarga, o'zbek tilida esa tabiat, yangilanish va jamoaviylik ramzlariga tayanishi kuzatildi. Ushbu birliklar umumiy korpusning **10 foizini** tashkil etdi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, bayram tushunchasi har ikki tilda ijobiy emotsiyalar va ijtimoiy birlik bilan bog'liq bo'lsa-da, ularning madaniy talqini va semantik urg'usi sezilarli darajada farqlanadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar bayram tushunchasining universalligi bilan bir qatorda uning milliy-madaniy xususiyatlarga ham ega ekanini tasdiqlaydi. Ingliz tilida bayramlar ko'pincha shaxsiy hordiq, individual erkinlik va tarixiy xotira bilan bog'langan holda talqin qilinadi. Bayram diskursida dam olish, oila davrasida vaqt o'tkazish va ijtimoiy muvozanat tushunchalari yetakchi o'rin egallaydi.

O'zbek tilida esa bayram tushunchasi ko'proq jamoaviylik, mehr-oqibat va madaniy davomiylig g'oyalari bilan bog'liq holda ifodalanadi. Bayramlar jamiyat a'zolarini birlashtiruvchi, avlodlar o'rtasidagi madaniy rishtalarni mustahkamlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat bayram leksikasida tabiat, yangilanish va baraka kabi semantik komponentlarning faol qo'llanishida yaqqol ko'rinadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, globallashtiruvchi bayram diskursiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayrim bayramlar ingliz va o'zbek madaniyatlarida o'xshash tarzda nishonlanib, til birliklarida ham umumiyliklar yuzaga kelmoqda. Biroq bu jarayon milliy madaniy kodlarning to'liq yo'qolishiga emas, balki ularning yangi sharoitda qayta talqin qilinishiga olib kelmoqda.

XULOSA

Mazkur ilmiy tadqiqot bayram tushunchasining ingliz va o'zbek tillarida til va madaniyat bilan uzviy bog'liq holda shakllanishini qiyosiy-lingvistik va lingvomadaniy nuqtayi nazardan tahlil qildi. Tadqiqot natijalari bayram tushunchasi universal madaniy fenomen bo'lishi bilan birga, har bir xalqning tarixiy tajribasi va qadriyatlar tizimini aks ettiruvchi milliy xususiyatlarga ham ega ekanini ko'rsatdi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida bayram tushunchasi ijobiy emotsiyalar, ijtimoiy birlik va madaniy xotira bilan bog'liq bo'lsa-da, ularning semantik urg'usi va diskursiv ifodasi farqlanadi. Ingliz madaniyatida individual va tarixiy aspektlar ustun bo'lsa, o'zbek madaniyatida jamoaviylik va an'anaviy qadriyatlar yetakchi o'rin egallaydi. Tadqiqot natijalari til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni anglash, shuningdek, qiyosiy lingvomadaniy tadqiqotlar uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- ✓ Omonov Q. O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. — Toshkent: Fan, 2014.
- ✓ Mahmudov N. Til va madaniyat. — Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
- ✓ Rahmonov B. Lingvomadaniyat va milliy tafakkur. — Toshkent: Universitet, 2019.
- ✓ Tursunov S. O'zbek tilida madaniy konseptlar tadqiqi. — Toshkent: Fan, 2016.
- ✓ Saidov S. O'zbek xalq bayramlari va marosimlari. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.